

**STARIJA DUBROVAČKA PERIODIKA KAO IZVOR
INFORMACIJA O ČITAONICAMA I KNJIŽNIČNOJ
DJELATNOSTI U DUBROVNIKU OD 1848. DO 1918. GODINE**

OLDER DUBROVNIK PERIODICALS AS A SOURCE OF INFORMATION
ABOUT READING ROOMS AND LIBRARY ACTIVITIES IN DUBROVNIK
FROM 1848 TO 1918

Marica Šapro-Ficović
Dubrovačke knjižnice Dubrovnik
msapro@dkd.hr

UDK / UDC 050(091)(497.5Dubrovnik)
Stručni rad / Professional paper
Primljeno / Received: 27. 2. 2009.

Sažetak

Osnivanje više periodičkih publikacija i procvat novinarstva u Dubrovniku počinje osamdesetih godina 19. stoljeća. Novine su prvenstveno služile kao sredstvo u borbi za promoviranje i afirmaciju političkih stavova njihovih uredništava i osnivača. Pored političkih vijesti i osvrta, donosile su niz drugih vijesti iz društvenog i kulturnog života. Dio tih vijesti odnosi se na čitaonice (prva je osnovana 1863.) koje su predstavljale okosnicu društvenog života toga doba. Svrha je ovoga rada istražiti stariju dubrovačku periodiku od osnivanja prvih novina 1848. godine do kraja Prvoga svjetskog rata, 1918. godine i u njoj pronaći izvore o knjižnicama i čitaonicama u Dubrovniku. Cilj je prikazati povijesnu novinsku građu kao dragocjen izvor za proučavanje svakodnevnog života ljudi, običaja i događaja u zavičajnoj zajednici kao i za istraživanja o razvoju knjižnične djelatnosti u Dubrovniku.

Ključne riječi: povijesna periodika, povijest knjižničarstva, povijest novinstva, čitaonice, Dubrovnik, Crvena Hrvatska

Summary

Journalism started blossoming in Dubrovnik in the 1880's with the establishment of a larger number of periodicals and newspapers. The primary purpose of newspapers was to serve in the battle for promotion and affirmation of political standpoints of their founders and editorial offices. However, together with political news and commentary, the newspapers carried information and news about social and cultural life of the community. Part of the news dealt with reading rooms (the first one was established in 1863) since they were the focal point of social life of the time. The purpose of this work is to investigate articles and news from older periodicals published in Dubrovnik, from the establishment

of the first newspaper in 1848 until the end of the First World War in 1918, which deal with reading rooms and libraries in Dubrovnik. The objective is to demonstrate that the newspapers of the time provide valuable historical documentation and can serve as an important resource in the study of everyday life, customs, and happenings in the local community, as well as for the investigation of development of library activities in that period.

Keywords: historical periodicals, library history, history of journalism, reading rooms, Dubrovnik, Crvena Hrvatska

Uvod

Pokretanje novina i drugih periodičkih publikacija u prvoj polovici 19. stoljeća uvjetovano je povijesnim okolnostima u hrvatskim krajevima pod tuđom vlasti i borbom nacije za uspostavljanje vlastitog identiteta. Novine su bile sredstvo u borbi za promoviranje i afirmaciju političkih stavova te vjeran odraz društveno političkih previranja na hrvatskim prostorima u čitavom razdoblju od 1848. do 1918. godine.

Svrha je novina bilo izražavanje zamisli, mišljenja i stavova određene političke struje ili stranke, a ovisno o stran(c)i koja ih je izdavala, stavova uredništva tj. glavnog urednika. U osvrtima na pojedine političke događaje ili ljude, autori novinskih napisa, odnosno urednici nisu se držali načela onoga što bismo danas nazvali "objektivnim" novinarstvom. Politički i drugi društveni događaji prikazivani su dramatično, ironično, patetično te su redovito praćeni često pretjerano emotivnim komentarima čitatelja. Usprkos pristranosti, ti su članci mnogo govorili o ozračju u kojem se sve to odvijalo pa ostaju dragocjen dokument vremena, jezika i okolnosti u kojima se živjelo. Budući da su, s druge strane, te novine pouzdani svjedoci pluralizma političkih stavova i odnosa iz toga vremena, "oboje-nost" napisa ničim ne umanjuje njihovu povijesnu i informacijsku vrijednost. Naprotiv, daje tekstu određenu privlačnost i zapravo pomaže čitatelju u boljem razumijevanju duha vremena.

Osim političkih vijesti i osvrti, stare su novine donosile i niz drugih vijesti iz društvenoga i kulturnoga života te su dragocjen izvor za proučavanje svakodnevnog života ljudi i događaja u zavičajnoj zajednici. Povjesničari i genealozi će u njima pronaći izvore za znanstvena istraživanja, ali mogu služiti kao izvor informacija i drugim strukama koje žele istražiti početke svoga djelovanja, kao na primjer školstvo, turizam, zdravstvo, saobraćaj, elektrifikacija, itd.

Svrha je ovoga rada istražiti stariju dubrovačku periodiku te pronaći izvore o knjižnicama i čitaonicama u Dubrovniku od pojave prvih novina 1848. godine pa do kraja Prvoga svjetskog rata 1918. godine. Cilj je rada prikazati povijesnu novinsku građu kao važan izvor informacija za istraživanja o povijesti knjige i knjižnica u Dubrovniku i Hrvatskoj.

Povijesni kontekst: počeci dubrovačkog novinstva

Novinstvo se u Dubrovniku počelo značajnije razvijati iza 1860. godine, nešto kasnije nego u drugim hrvatskim krajevima. Posljedica je to oslabljenog društveno

političkog života nakon ukidanja Dubrovačke Republike i francuske okupacije Grada. No, za Dubrovnik se vezuje nekoliko činjenica iznimno značajnih za povijest hrvatskoga novinstva. Prva novinska vijest objavljena u našim krajevima stigla je upravo iz Dubrovnika. Francuzi kojima je Požunskim mirom 1805. godine pripala Dalmacija, pokrenuli su list *Il Reggio Dalmata – Kraljski Dalmatin*. List je počeo izlaziti 12. srpnja 1806. godine u Zadru, glavnom gradu provincije. Nakon ukidanja Ilirskih provincija sa sjedištem u Ljubljani, list je izgubio važnost i ukida se 1. travnja 1810. godine.¹ Kraljski Dalmatin je značajan po tome što je to bila prva novina na hrvatskom jeziku, a prva novinska vijest objavljena na hrvatskom jeziku u listu 26. srpnja 1806. godine vijest je iz Dubrovnika od 8. srpnja 1806. godine o pljačkaškom pohodu Crnogoraca na grad i okolicu, tek okupiranih od francuske vojske. U tekstu se opisuje velika radost Dubrovčana što su ih Francuzi² oslobodili crnogorske opsade.

U Dubrovniku u to doba nisu pokrenute nijedne novine, ne samo zbog navedenog stanja duha nakon pada Republike, nego i zbog pojačane austrijske cenzure u vrijeme ilirskoga pokreta. Nakon proglašenja slobode tiska 22. ožujka 1848. godine u Narodnim novinama, svatko je mogao osnovati tiskaru i izdavati novine.³ U Dalmaciji je počelo izlaziti nekoliko listova koji su iskoristili novonastalo stanje i počeli su zagovarati ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Prvi novi list u Dalmaciji nakon proglašenja slobode tiska, izašao je u Dubrovniku 1. travnja 1848. godine pod nazivom *Rimembranze della Settimana* (Tjedna kronika). Bile su to ujedno i prve novine u Dubrovniku tiskane u tiskari Martecchini. Urednik je bio poznati književnik Ivan August Kaznačić. Izražavale su ilirske težnje i izlazile su povremeno sve do 17. lipnja 1848. godine. Od 5. kolovoza 1848. godine izlazi prvi broj tjednika *L’Avennire* (Budućnost), čiji je urednik također bio I. A. Kaznačić, a tiskar Martecchini. O ovoj novini Horvat iznosi mišljenje “*L’Avennire* je zacijelo bio list s najvišom intelektualnom razinom u hrvatskim stranama 1848. godine... list slavenskih intelektualaca na talijanskom jeziku, koji iz više perspektive preko dnevnih sitnica motri zbivanje, prosuđujući sve pojave u skladu sa slavenskim konstruktivnim ciljevima u budućnosti...”⁴ Puna tri desetljeća od uspostave apsolutizma u Dubrovniku ne izlaze novine. Tada se, 1880. godine počinje u Dalmaciju probijati pravaška misao i rasplamsavati hrvatsko-srpski politički sukobi. Ti su sukobi prevladavali na stranicama novina krajem 19. stoljeća. Političke stranke i novinstvo u Hrvatskoj razdvojili su se na hrvatske i srpske. Bilo je to doba tzv. stranačkog novinstva (1860-1903).⁵

7. veljače 1891. godine smatra se graničnim datumom u povijesti hrvatskog novinstva. U Dubrovniku toga dana izlazi prvi broj pravaškog tjednika *Crvena*

¹ Horvat, J. Povijest novinstva Hrvatske. Zagreb : Stvarnost, 1962. Str. 64.

² Tekst je izvorno napisan na talijanskom, a u hrvatskom prijevodu franjevac prevoditelj koristi naziv “vitezi, delije” izbjegavajući riječ Francuzi (v. Horvat, J. Nav. dj. Str. 65.)

³ Horvat, J. Nav. dj. Str. 151.

⁴ Isto. Str. 154.

⁵ Isto. Str. 199.

Hrvatska, čime započinje preokret u politici Hrvatske.⁶ Program tjednika je “hrvatska misao, hrvatsko ime i hrvatski jezik”,⁷ a cilj mu je suzbiti talijanske autonomashe koji udruženi sa Srpskom strankom vladaju Dubrovnikom. Potporu listu davao je J. J. Strossmayer. Cilj je i postignut, pa od 1898., nakon deset godina, Dubrovnik ponovo ima hrvatsku upravu. Za ovakav uspjeh zaslužan je osnivač i vlasnik tjednika Frano Supilo, iznimna osoba hrvatskog novinarstva u doba stranačkih previranja i sukoba.

Istraživanje povijesne novinske građe: metodologija

Istraživanje starije periodike za potrebe ovog rada obavljeno je na temelju bibliografije dubrovačke periodike od 1848. do 1918 prof. I. Perića.⁸ Bibliografija predstavlja odlično pomagalo u istraživačkom radu te je dosad pomoću nje napisan niz radova iz povijesti dubrovačkoga školstva, medicine, turizma, pomorstva i sl. Ove su struke u bibliografiji navedene svaka za sebe, čime je olakšano njihovo pretraživanje. Kako se knjižnice i knjižnična djelatnost ne navode kao posebna cjelina, napise o njima valjalo je tražiti u sklopu raznih skupina, a najviše iz napisa o kulturnim ustanovama.

Perić navodi da je u Dubrovniku u sedamdesetogodišnjem razdoblju, od 1848. do 1918. godine izlazila 41 periodička publikacija. Njegov se prikaz dubrovačke periodike sastoji od tri dijela: u prvom dijelu daje opis periodičkih publikacija: 12 novina, 15 humorističnih listova, 2 časopisa, 2 godišnjaka, 4 kalendara i 4 godišnja školska izvještaja.⁹ U drugom dijelu donosi bibliografiju rasprava, članaka i književnih priloga u dubrovačkim publikacijama.¹⁰ U trećem su dijelu kazala.¹¹ Bibliografija je klasificirana u 10 stručnih skupina: povijest, političke prilike, problemi i odnosi, ličnosti, gospodarske prilike i problemi, zdravstvo, školstvo, pravo, likovna, glazbena i kazališna kultura i umjetnost, književnost i jezikoslovlje. Jedanaesta skupina obuhvaća priloge iz raznih područja (putopisi, dnevnici, memoari, o kulturnim ustanovama, napisi iz etnografije, geografije, pedagogije, psihologije, filozofije, biologije, agronomije, matematike, astronomije, fizike, meteorologije, pomorske nautike, sportska društva i aktivnosti, statistički iskazi).

Vodeći se bibliografskim smjericama, za potrebe ovog rada istraženo je 7 periodičkih publikacija koje su izlazile u Dubrovniku od osamdesetih godina 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata. To su: L'Epidauritano, Crvena Hrvatska, Prava Crvena Hrvatska, Dubrovnik, Kalendar Dubrovnik, Glas Dubrovački, Slovinac i Srđ. Rezultati su razvrstani u skupine: Napisi o osnivanju i ulozi čitaonica, Napisi o čitaonicama kao mjestima društvenog života, Napisi o potrebi osnivanja knjižnica

⁶ Isto. Str. 287.

⁷ Novak, B. Hrvatsko novinarstvo u 21. stoljeću. Str. 44.

⁸ Perić, I. Dubrovačka periodika 1848-1918. Dubrovnik : Zavod za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU, 1980.

⁹ Isto. Str. 10-42

¹⁰ Isto. Str. 43-177.

¹¹ Isto. Str. 181-185.

i knjižara u Dubrovniku te Napisi o knjižnicama i čitaonicama izvan Dubrovnika. Provedena je analiza preko 30 vijesti, napisa i članaka u kojima su zastupljeni značajni pojmovi : knjižnice, čitaonice, knjižare, knjižničari...

Uloga knjižnica i arhiva u čuvanju stare periodike

Zanimljiv je Perićev osvrt na povijest čuvanja periodičkih publikacija u Dubrovniku, koji on vezuje uz (ne)postojanje javne knjižnice: "U to vrijeme nije u Dubrovniku postojala javna knjižnica koja bi prikupljala i čuvala periodičke publikacije, a do samostanskih, školskih i privatnih knjižnica sve te publikacije nisu dospijevale. Novine i časopisi su dolazili u stranačke čitaonice, svako je uredništvo uvezivalo i čuvalo svoje novine i časopise i dostavljalo ih nadležnom kotarskom organu vlasti".¹² Krajem 19. stoljeća zabilježena su nastojanja za osnivanjem javne općinske knjižnice. Mnogi su Dubrovčani u tu svrhu darivali knjige i periodiku,¹³ ali knjižnica je ipak osnovana tek znatno kasnije, 1936. (svečano je otvorena 2. 2. 1941.). U međuvremenu se za skupljanje dubrovačke periodike brinuo Dubrovački arhiv, samostalna ustanova od 1922. godine, u čijem je sklopu bila i knjižnica. Arhiv je tu svoju ulogu zadržao do danas. Uz Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovačke knjižnice – Znanstvena knjižnica druga je ustanova u Dubrovniku koja čuva staru i prikuplja novu dubrovačku periodiku.

Povijesne periodičke publikacije: osnivači, sadržaj i format

Novine i časopisi iz tzv. zlatnog doba novinstva, donosile su u prvom redu osvrte na razne političke događaje i osobe. Jedan dio bio je posvećen pismima čitatelja u kojima su se također ovisno o pripadnosti političkoj opciji, izražavala razna mišljenja i stavovi. Manji dio novinskog prostora bio je posvećen vijestima iz svakodnevnog života uključujući kulturna zbivanja. Na zadnjim stranicama bili su oglasi, prikazi knjiga i druge kratke vijesti (o dionicama, vjenčanim, umrlima, novim knjigama, itd.). Za potrebe ovog rada istraživanje je obuhvatilo stare periodičke publikacije u kojima se donose vijesti ili na bilo koji način spominju knjižnice, čitaonice i knjižnična djelatnost. Istražene su sljedeće periodičke publikacije iz zbirke Ragusina Dubrovačkih knjižnica: L'Epidauritano, Crvena Hrvatska, Prava Crvena Hrvatska, Dubrovnik, Kalendar Dubrovnik, Glas Dubrovački, Slovinac i Srđ.

L'Epidauritano

Nakon dobivenih općinskih izbora 1890. godine, dubrovački su autonomaši u suradnji sa Srpskom strankom osnovali svoja društva, glazbu i čitaonicu. Autonomaška čitaonica Gabinetto di lettura izdavala je kalendar L'Epidauritano, od 1895. do 1914. godine redovito na kraju godine za sljedeću godinu.

¹² Isto. Str. 189.

¹³ Crvena Hrvatska 27(1896), 3.

Crvena Hrvatska

Za pokretanje Crvene Hrvatske, prvoga značajnoga političkog lista u Dubrovniku (od značenja i za Hrvatsku) presudni su bili politički događaji. Godine 1890. Narodna stranka nije izišla na općinske izbore pa je pobijedila koalicija Autonomaske i Srpske stranke. To je potaknulo dubrovačke Hrvate pripadnike Narodne stranke i Stranke prava da pokrenu politički list kojim će izražavati političke stavove suprotstavljene općinskim vlastima. List je izdavao Frano Supilo, tiskao se u tiskari D. Pretnera. U početku je imao 4 trostupačne stranice formata 28,5 x 42 cm. Supilo je bio vlasnik i izdavaatelj lista sve do 1901. godine kad odlazi u Rijeku uređivati Novi list, a njegov posao preuzimaju V. Kelez (do broja 26 1903.), M. Marjanović (do br. 38 1904.), i ponovo V. Kelez (do br. 8 1905.). Od dvobroja 9-10 1905. izdavaatelj i odgovorni urednik je I. de Giulli, od br. 89 1907. M. Medini, a od br. 5 1910. A. Šapro. Od br. 65 1910. odgovorni je urednik M. Medini, a od broja 100 1910. I. Arsete. Mijenjao se i format od najmanjeg 29 x 43 cm do najvećeg 40 x 55 cm. Zadnji, 23. broj Crvene Hrvatske tiskan je 25. srpnja 1914. godine.

Prava Crvena Hrvatska

Prava Crvena Hrvatska, list Čiste stranke prava, počela je izlaziti 19. ožujka 1905., a prestala 26. 10. 1918. Nastala je kao reakcija na politiku Novog kursa koju su zastupali dalmatinski narodnjaci na čelu s P. Čingrijom i dalmatinski pravaši na čelu s A. Trumbićem i F. Supilom. Iz Dubrovačke hrvatske tiskare, čiji su bili većinski vlasnici, izbacili su Crvenu hrvatsku koja je bila glasnik politike Novog kursa, i nazvali svoj list Prava Crvena Hrvatska. Otkazivanje tiskanja izazvalo je niz negativnih napisa u Crvenoj Hrvatskoj (o tome nešto više na slijedećim stranicama). List je izlazio subotom u formatu 31 x 48 cm na 4 četverostupačne stranice.

Dubrovnik

Tjednik Dubrovnik bio je list dubrovačkih pristaša Srpske stranke. Izlazio je od 1892. do 1914. godine. Na mjestu vlasnika, izdavaatelja i odgovornog urednika izmjenjivale su se razne osobe (S. Vrčević, A. Fabris, M. Vacchetti, R. Sardelić, M. Gracić, K. Dominković, N. Brkić i A. Zipfel). List je imao 4 trostupačne stranice formata 31,5 x 47 cm. Dvaput je mijenjao format i broj stranica, a jedno vrijeme je izlazio i dvaput na tjedan.

Glas dubrovački

Glas dubrovački bio je list pristaša dalmatinske Srpske stranke. Prvi broj izišao je 1. 9. 1885., a zadnji broj 15. 8. 1886. Izišla su ukupno 24 broja na malom formatu 22 x 29 cm, 8 dvostupačnih stranica.

Kalendar Dubrovnik

Pokrenut je zauzimanjem A. Fabrisa, urednika lista Dubrovnik, prvi put 1897. Izdavaatelj i tiskar bila je Dubrovačka srpska štamparija A. Pasarića. Izlazio je

krajem tekuće godine za slijedeću godinu, na formatu 14 x 21 cm. Zadnji, 7. svezak je izišao 1903.

Slovinac

Slovinac je bio časopis “za knjigu, umjetnost i obrtnost”, list dubrovačkih *slovinaca* (P. Budmani, A. Kazali, I. A. Kaznačić, M. Pucić). Slovinski pokret je nastao u Dubrovniku i bio je u osnovi romantičarski pokret, utemeljen na zamisli hrvatsko-srpske sloge. Prvi broj je izišao 1878., a zadnji broj 1884. godine. Imao je 8 dvostupačnih stranica formata 22,5 x 29 cm. Tiskao se u tiskari D. Pretnera, a izdavač i odgovorni urednik bio je Luko Zore.

Napisi o osnivanju i ulozi čitaonica

Narodna Štionica, prva čitaonica u Dubrovniku, osnovana je 1863. godine.¹⁴ Uz vijesti iz kulturnog života, tjednik Crvena Hrvatska bilježi i događaje vezane za Hrvatsku narodnu čitaonicu. U Dubrovniku je u to vrijeme postojalo nekoliko čitaonica, a pripadale su raznim kulturnim društvima ili političkim strankama. Važan napis za povijest knjižnica objavljen je u Crvenoj Hrvatskoj 1904. godine. Autor članka Josip Onyszkiewicz, pod naslovom Prva štampana knjiga u Dubrovniku, donosi kratak pregled povijesti tiskarstva u Dubrovniku. O knjižnicama i knjižarama navodi slijedeće: “U Dubrovniku su se od davna knjižari nastanjivali i knjige prodavali, a osim ovih bilo je i nekoliko javnih knjižnica. Nu kako prije tiska knjige bijahu skupe i rijetke, nijesu se mogle rasprostraniti i raširiti, kako to danas biva”.¹⁵

Odgovor na pitanje jesu li čitaonice u Dubrovniku s kraja devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća imale onakvo isto nacionalno poslanje kakvo su imale čitaonice iz doba ilirskoga pokreta u drugim hrvatskim gradovima (i u Europi), moguće je razabrati po nekim napisima iz tadašnjih novina. U Crvenoj Hrvatskoj, na primjer, u rubrici Gradska kronika, piše: “Pozivlju se članovi “hrvatske stranke” da pristupe na pouzdani sastanak što će biti u prostorijama “hrvatske dubrovačke čitaonice” u nedjelju u 6 sati po podne”.¹⁶ Čitaonica je služila za političke sastanke i okupljanja, ali i za druge vrste sastanaka i priredbi. Prava Crvena Hrvatska objavljuje akademikarima zagrebačkog Sveučilišta da “bez stranačke razlike dođu u 7 sati u prostorije Hrvatske Čitaonice na *veoma važan dogovor*”.¹⁷ Na koji su način tadašnje čitaonice funkcionirale kao knjižnice, teško je zaključiti iz napisa u tadašnjoj periodici. Međutim, postojalo je zanimanje knjižničar pa je to mogući dokaz da se pri čitaonicama obavljala određena knjižnična djelatnost. Izbor uprave Narodne štionice za 1906. godinu govori o tome. Prema vijesti u listu Dubrov-

¹⁴ Dubrovnik : kalendar za prostu godinu 1898. U Dubrovniku : Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarića, 1897.

¹⁵ Onyszkiewicz, J. Prva štampana knjiga u Dubrovniku. // Crvena Hrvatska, 14, 53(1904). 3.

¹⁶ Crvena Hrvatska 16, 6(1907), 3.

¹⁷ Prava Crvena Hrvatska 8(1912), 3.

nik, u upravu su izabrani predsjednik, potpredsjednik, blagajnik, tajnik i bibliotekar.¹⁸

Kalendar l'Epidauritano za 1899. godinu, na prvim stranicama posvećuje prostor osnivanju čitaonice Gabinetto di Lettura.¹⁹ U jesen 1892. održan je inicijativni sastanak na kome je odlučeno da će G. Avoscani, dr. N. Svilokos i dr. G. Tolentino napisati statut. Čitaonica je formalno osnovana 1. siječnja 1893. godine, imala je 70 članova i upravu koju su činili: G. Avoscani, predsjednik, L. Illich, potpredsjednik, N. Banaz, blagajnik, N. Detoni, tajnik i dr. N. Svilokos, knjižničar. Nakon brojnih teškoća, uspjeli su pronaći prostor u središtu grada, koji je vlasnik I. Jelić adaptirao za potrebe čitaonice. Nabavljen je namještaj za potrebe čitaonice, igre (biljar) i balove, što je odmah privuklo u članstvo preko 100 građana. Svečano otvorenje s velikim balom priređeno je 26. ožujka 1894. Za novu čitaonicu brojni su građani donirali vrijedne darove: slike, fotografije, biste, novac za namještaj te mnogo knjiga iz suvremene i klasične literature.

Nekoliko napisa o Narodnoj štionici u sklopu političkih vijesti donosi Glas Dubrovački iz 1885. godine. Nepoznati čitatelj iz Župe dubrovačke, koji je navodno s prijateljem posjetio skupštinu u Narodnoj štionici, na početku piše da ga je očarala krasna i prostrana dvorana.

Na skupštini je zatim pročitano pismo biskupa J. J. Strossmayera, počasnoga člana Štionice: "Na jučer primljenu čestitku slavne narodne Štionice Dubrovačke, čast mi se ovijem ponajsrdačnije zahvaliti. Budite Veleučeni gospodine skupa sa vrijednim članovima slavne Štionice uvjereni da ću kao prijašnji, tako i ostatak moga života upotrebiti samo na slavu Boga i na sreću našega naroda... u Djakovu dne 14. listop. 85."²⁰ Skupština se poslije bavila skandalom oko sudjelovanja zastupnika Štionice u prenosu pokojnoga srpskoga književnika S. Ljubiše iz Beča u Budvu, koji je završio izlaskom P. Čingrije iz Štionice. Tom prigodom je dum I. Stojanović, braneći postupke Ravnateljstva, iznio misli vezane za ulogu čitaonice: "Jedina svrha svake narodne Štionice i ove kojoj vi učena gospodo pripadate, jest tjerat u napredak i gojit svaki književni rad jezika megju narodom"²¹

Napisi o čitaonicama kao mjestima društvenog života

Premda ne možemo pouzdano utvrditi koliko su čitaonice u to vrijeme bile i knjižnice u pravom smislu riječi, sa sigurnošću možemo reći da se u njima odvijao vrlo bogat kulturno-društveni život grada. O tome svjedoči niz obavijesti i napisa u tadašnjim novinama. U njima su se redovito održavale zabave, a osobito su bile popularne kostimirane zabave i plesovi u vrijeme poklada.

¹⁸ Dubrovnik 15, 1(1906), 1.

¹⁹ L'Epidauritano : lunario Raguseo per l'anno 1899. Ragusa : Edizione del Gabinetto di lettura, 1898.

²⁰ Glas dubrovački 1, 5(1885), 35.

²¹ Isto, 39.

Prava Crvena Hrvatska iz 1906. godine obavještava građanstvo da će se veliki maškarani ples održati u Bondinom teatru 11. 02. 1906. umjesto u Hrvatskoj čitaonici. "Čitaonica je" kako se navodi "premala da primi svo zainteresirano građanstvo".²² O dječjem plesu na Svetoga Vlaha 3. 2. piše Crvena Hrvatska "da je bilo oko stotinu djece a poslije je bio ples za odrasle da su dvije prostorije bile nedovoljne".²³ Zabilježeno je više puta da su se plesovi u stranačkim čitaonicama organizirali po narudžbi općinske glazbe (hrvatske ili srpske). Nevezano uza stranačku pripadnost organizatora ili naručitelja zabave, Crvena Hrvatska u istom broju²⁴ korektno objavljuje pozive "...za maškarani ples na korist Hrvatske Općinske glazbe 6. februara o.g.", "dne 11. predzadnji dan poklada kako je javljeno ples je u mjesnoj Hrvatskoj Čitaonici", nakon čega slijedi vijest "dne 7. februara priređuje Dubrovačka Štionica zabavu za svoje članove".

Jedan takav ples bio je povodom žestokog obračuna između tada suparničkih novina – Crvene Hrvatske i Prave Crvene Hrvatske. Prema jednom napisu iz Prave Crvene Hrvatske,²⁵ Crvena Hrvatska se naročito okomila na poznatoga dubrovačkog svećenika dum A. Ljepopilija, člana uprave Dubrovačke hrvatske tiskare. Riječ je o spornom pozivanju srpskih društava na zabavu završnih poklada u Hrvatsku čitaonicu. Iz istog napisa doznajemo još dvije zanimljive stvari. Na jednoj skupštini čitaonice raspravljalo se o listovima na koje je čitaonica pretplaćena te kako su neki mladići tražili da se pretplati i na Hrvatsko Pravo. Ljepopili je to odobrio, na što su burno reagirali neki članovi Čitaonice kojima se ta zamisao nije sviđjala. Ovaj napis iz Prave Crvene Hrvatske zanimljiv je za nas ne samo kao ilustracija odnosa i značaja unutar narodnjačke Čitaonice, nego i zbog opisa dum A. Ljepopilija, bibliofila koji je svojim legatom zadužio dubrovačku kulturnu povijest i knjižnice.²⁶

Istražena periodika ne pruža detaljne opise same knjižnične djelatnosti, ali je sigurno da je ona postojala. Spominje se na nekoliko mjesta zanimanje knjižničar, po svemu sudeći cijenjeno u to vrijeme. Knjižničar je obično biran u upravu zajedno s još nekoliko uglednih članova društva. Tako iz vijesti u Crvenoj Hrvatskoj iz 1907. godine²⁷ o izmjeni uprave hrvatskoga kulturnog društva "Gundulić" doznajemo da je novi član uprave društva i jedan knjižničar, Aleksandar Dabinović. Iako po svom zvanju nije bio knjižničar, on se kao član Društva i bibliofil (imao je bogatu kućnu knjižnicu) dobrovoljno prihvatio dužnosti knjižničara pa je kao takav i zabilježen u povijesti javnih ili pučkih knjižnica u Dubrovniku onog vremena.²⁸ U Dubrovačkoj Hrvatskoj čitaonici, prema pisanju istog broja, "održana

²² Prava Crvena Hrvatska 2, 47(1906), 3.

²³ Crvena Hrvatska 3, 5(1895), 3.

²⁴ Crvena Hrvatska 17, 3(1907), 3.

²⁵ Prava Crvena Hrvatska 2, 51(1906), 1.

²⁶ Dum A. Ljepopili ostavio je oporučno Dubrovačkoj biblioteci veliku, vrijednu zbirku knjiga, rukopisa i druge građe, koja se danas čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku.

²⁷ Crvena Hrvatska 17, 3(1907), 3.

²⁸ Podatak iz usmenog razgovora autorice članka s T. Š. (posinak A. Dabinovića) u Dubrovniku. 12. studenoga 2009.

je i godišnja skupština podružnice Družbe sv. Ćirila i Metoda, a iste godine izabrana je uprava Hrvatske čitaonice za 1907. u sastavu B. Mičić, R. de Giulli, S. Gji-vić, dr. J. Bondoni i M. Čakelja”.

Kalendar Slovinac za 1884. godine bilježi vijest o izboru nove uprave Narodne štionice za 1885. godinu.²⁹ Uz imena članova uprave ne navodi se njihov položaj pa ne znamo je li među njima i knjižničar.

Crvena Hrvatska iz 1896. godine bilježi neobičan slučaj krađe u Hrvatskoj Čitaonici. Iz predsoblja u garderobi, četvorici uglednih gospara ukradena su dva kaputa, dva kišobrana i šešir. Na mjestu ukradenih stvari stavljen je stari kaput u kojem je policija pronašla dopisnicu s imenom kradljivca te je ovaj brzo pronađen i poslan u zatvor. Crvena Hrvatska piše da je ovaj događaj “pobudio veliku zna-tiželju građana”.³⁰

Novinski napisi o potrebi osnivanja knjižnica i knjižara u Dubrovniku

Najznačajniji napis o knjižnicama u Crvenoj Hrvatskoj objavljen je 1904. godine pod naslovom Pučke knjižnice.³¹ Na početku članka hvali se sklonost hrvatskog naroda k organizaciji i navodi se da je “malo vremena prošlo od kada su počeli hrvatski sveučilištarci u Zagrebu osnivati po Zagorju “pučke knjižnice”. Pa i tih imade preko 200. A osnivaju se svaki čas nove ... U okolici zadarskoj osni-vaju se pučke knjižnice jedna za drugom, isto tako po otocima dalmatinskim. A to će biti s vremenom organizacije od velike važnosti.” List podsjeća na ulogu čitao-nica u Banovini u vrijeme ilirizma i u Dalmaciji u vrijeme narodnog preporoda: “Danas je drugi preporod, narodna misao se demokratizira; ono što su značile čitaonice za narodno buđenje inteligencije to će biti pučke knjižnice za osvještenje puka”. Od velike važnosti za narodnu stvar, nasuprot stranačkim svađama dijela inteligencije jest osnivanje seljačkih zadruga i pučkih knjižnica, koje su “hranitelji i branitelji narodne, ekonomske i kulturne snage.” List smatra da je vrijeme da se i u dubrovačkoj okolici poradi na osnivanju pučkih knjižnica jer za to postoje uvjeti. Postoji znatan broj knjiga Društva sv. Jerolima, a ima i ostalih knjiga za puk kao pučkih listova, raste tržište knjiga i sama produkcija. Poticaj za ovo tre-bala bi dati inteligencija, a upute i pomoć mogu se dobiti iz središnjice iz Zagreba. Uloga je ovih knjižnica prosvjetna.

List Dubrovnik izvještava da je “na sjednici (društva Srpska Zora) jednogla-sno određeno potpomaganje zadružnih biblioteka i odobrene su pomoći u tu svrhu i određen kredit za nabavku knjiga za narod”. Odobren je poslovnik za zadružne biblioteke i rezolucija da se pomogne osnivanje narodnih biblioteka.³²

²⁹ Slovinac 7(1884), 576.

³⁰ Crvena Hrvatska 6, 27(1896), 3.

³¹ Crvena Hrvatska 14, 10(1904), 2.

³² Dubrovnik 13, 28(1904), 1.

Znakovit članak o potrebi osnivanja knjižare u Dubrovniku donosi list Dubrovnik 1908. godine. Otvaranje jedne lijepe i moderno uređene knjižare, kakve u Dubrovniku nema, autor smatra prijekom kulturnom potrebom: “Treba je stvoriti, jer je to najbolje i najuzvišenije sredstvo za širenje prosvjete i unapređenje kulture”. Dalje navodi da je Dubrovnik “malen grad, nije nikakav centum, nema ni poštene veze sa Evropom, nema ni jednu narodnu biblioteku, ... pa na kraju krajeva uza sve to nema ni *prave knjižare*”.³³ Zanimljiv je opis uloge knjižare i knjižara: “Knjižar nije tu da samo prodava i novce prima, on još mora da je uzgajatelj publike, koja kupuje, njemu je brinuti se da zna kupcu preporučiti lektiru... Knjižaru je potrebna temeljita obrazovanost i – kultura”. Autor uz knjižaru govori i o potrebi otvaranja antikvarnice.

Najsnažniji napis o potrebi osnivanja narodne knjižnice u Dubrovniku dao je P. Kolendić u listu Dubrovnik 1906. godine.³⁴ Iako je Dubrovnik dao neizmerno mnogo u književnom smislu, djela dubrovačkih pisaca mogu se naći samo kao bibliografska rijetkost posvuda po svijetu samo ne – u Dubrovniku. Pisac zatim opisuje jadro stanje u kojem se nalaze poznate dubrovačke biblioteke, poput, na primjer, one knjižnice samostana Male braće, u kojoj nije primjereno nastavljen sjajan rad na sabiranju građe njenog tvorca fra I. Čulića. Kritizira vladino neispunjeno obećanje da će imenovati činovnika i pomoćnika za općinsku knjižnicu, za koju su već ranije bila izdvojena djela latinista: “Općinska knjižnica svršila je čudnovato, u prikrajku, u zapečaćenim sanducima, kao teškoprobavljiva hrana onom razredu sisavaca, što se zovi parcovi! A među tim masu starijih publikacija i odlomaka rukopisa možete svagdan naći u mesarnicama i pod stolovima sitnijih dućana, gdje, prodati na kilograme, vrše po nas sramnu ulogu hartije za umotavanje! Prema tome je potonji čas da se najzad i kod nas povede riječ o osnivanju Narodne biblioteke...”.³⁵ Nada se da će omladina “Slavenskog Juga” prirediti nekoliko zabava u svrhu uređenja lijepe i moderne narodne knjižnice i da će to biti prijedlog sljedeće sjednice općinskog vijeća. Na kraju, autor smatra da će se stogodišnjica pada Republike nadostojnije obilježiti otvorenjem Narodne biblioteke u Dubrovniku.

Vrijedan doprinos povijesti knjige i knjižnica u Dubrovniku dao je P. Kolendić svojim radom Rukopisi Gimnazijske biblioteke u Dubrovniku, objavljenom u časopisu Srđ.³⁶ To je zapravo katalog rukopisa koji su kasnije preneseni iz Gimnazijske biblioteke u Dubrovačku biblioteku, gdje se i danas nalaze (Znanstvena knjižnica Dubrovnik).

³³ Jedna kulturna potreba kod nas. // Dubrovnik 13(1908), 3.

³⁴ Kolendić, P. Osnujmo Narodnu biblioteku u Dubrovniku! // Dubrovnik 52(1906), 1.

³⁵ Isto.

³⁶ Katalog rukopisa Gimnazijske biblioteke objavljen je u dva razna broja časopisa Srđ 6, 21(1907), 1041-1047; i 6, 22(1907), 991-997.

Novinski napisi o knjižnicama i čitaonicama izvan Dubrovnika

U Crvenoj Hrvatskoj iz 1897. čitamo vijest: "...na 28. aprila otvorila se u Blatu na Korčuli Hrvatska Čitaonica. Bilo sretno i korisno hrvatskoj ideji!". Crvena Hrvatska 1895. piše da će se za "nekoliko mjeseci otvoriti u Grudi u Konavlima Hrvatska Konavoska Čitaonica. Već je sastavljen pravilnik i poslan na odobrenje vlastima... Svrha je Čitaonice pored ostalog, poučavati narod te će se prema potrebama Konavljana u njoj održavati predavanja... U Čitaonici će se obavljati i seoske zajmovne blagajnice".³⁷ Crvena Hrvatska primjećuje da su za razliku od prethodnih godina "kad se narod protivio da žene polaze učionicu, ove godine roditelji upisali svu žensku djecu preko 12 godina. Doduše, mogle su polaziti samo nedjeljnu – svečanu učionicu..." i zaključuje "Ovo služi na čast i roditeljima i onome koji je narod ovako oslobodio predrasude da ženska ne može naučiti, pa da joj i ne služi".

Pod naslovom Žalostan svršetak bogate dubrovačke biblioteke u Gorici, Prava Crvena Hrvatska iz 1918. godine donosi opis tragične sudbine privatne knjižnice poznatoga dubrovačkog književnika A. Kaznačića. Kaznačić je 25 godina živio u Gorici i skupio bogatu zbirku knjiga i rukopisa, starinskih slika, diplome Dubrovačke Republike s mnoštvom srebrnih medalja, dubrovačkih novina, starog oružja, poklona, sve potpuno uređeno. List piše dalje da su za noviju dubrovačku povijest neprocjenjivi njegovi rukopisni dnevници, kao i sve što je marljivo skupljao preko 50 godina... Nakon ratnog vihora i ulaska Talijana u Goricu, morao je sve to ostaviti. Doznalo se da je sve raznešeno i opljačkano, a kuća oštećena "a samo... još nekoje knjige vide se razbacane po ulici, što je ostalo kao vidan biljeg "kulture" i "napretka" talijanske vojske".³⁸

Zaključak

Povijesne zavičajne novine i ostale periodičke publikacije mogu biti izvanredan dokument vremena, običaja, događaja, svakodnevnog života, ali i izvor povijesnih informacija iz raznih stručnih područja. Cilj je ovog rada bio istražiti starije dubrovačke periodičke publikacije: novine, časopise i kalendare, da bi se pokazalo kako su one značajan izvor informacija za povijest čitaonica i knjižnica u Dubrovniku od 1848. godine do 1918. godine. Istraženo je 7 periodičkih publikacija koje su izlazile u Dubrovniku od osamdesetih godina 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata. Spoznaje do kojih se došlo ovim istraživanjem potvrđuju tezu o starijoj periodici kao važnom izvoru informacija o povijesti knjige i knjižnica u Dubrovniku. Kako ovo zanimljivo područje zaslužuje daljnja proučavanja, ovoj bi građi kroz projekte digitalizacije trebalo omogućiti bolji pristup i dugotrajnu zaštitu.

³⁷ Crvena Hrvatska 5, 5(1895), 3.

³⁸ Prava Crvena Hrvatska 14, 668(1918), 3.

LITERATURA

Horvat, J. Povijest novinstva Hrvatske. Zagreb : Stvarnost, 1962.

Novak, B. Hrvatsko novinarstvo u 21. stoljeću. Zagreb : Golden marketing – Tehnička knjiga : Press data, medijska agencija HND-a, 2005.

Perić, I. Dubrovačka periodika 1848-1918. Dubrovnik : Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, 1980.

Izvori u novinama i časopisima

Crvena Hrvatska 3, 5(1893)

Crvena Hrvatska 5, 49(1895)

Crvena Hrvatska 5, 5(1895)

Crvena Hrvatska 6, 27(1896)

Crvena Hrvatska 8, 18(1897)

Crvena Hrvatska 8, 21(1897)

Crvena Hrvatska 14, 10(1904)

Crvena Hrvatska 14, 53(1904)

Crvena Hrvatska 17, 3(1907)

Crvena Hrvatska 19, 17(1909)

Dubrovnik 13(1904)

Dubrovnik 17(1904)

Dubrovnik 15(1906)

Dubrovnik 52(1906)

Dubrovnik 16(1907)

Dubrovnik 34(1907)

L'Epidauritano per l'anno 1898/1899

Glas dubrovački 1(1885)

Glas dubrovački 1(1885)

Glas dubrovački 5(1886)

Glas dubrovački 22(1886)

Glas dubrovački 13(1908)

Glas dubrovački 18(1908)

Kalendar Dubrovnik za godinu 1898.

Prava Crvena Hrvatska 2, 47(1906)

Prava Crvena Hrvatska 2, 51(1906)

Prava Crvena Hrvatska 9, 45(1913)

Prava Crvena Hrvatska 14, 668(1918)

Slovinač 7, 36(1884)

Srd 6, 21(1907)

Srd 6, 22(1907)